

De kern van vergeving

Een onontkoombare zekerheid

Ton Lathouwers

In een bijdrage aan het vorige nummer, die als titel een uitspraak van Hisamatsu meekreeg: “*De last van alle zonden rust op God*”, heb ik geprobeerd, iets te zeggen over vergeving. In de hier volgende bijdrage zou ik daar verder op in willen gaan. Terwijl in het eerdere nummer vooral getuigenissen over vergeving uit de westerse religieuze literatuur aan bod kwamen, zou ik nu het accent meer willen leggen op teksten uit het boeddhisme. Omdat echter het begrip ‘vergeving’ in het boeddhisme veel minder frequent voorkomt dat in het christendom, zal het vooral de context zijn die duidelijk moet maken, dat *vergeving* ook in het boeddhisme een levende realiteit is. Die context kan summier als volgt worden samengevat: niet de werkelijkheid met haar vaste wetmatigheden, niet een onveranderlijk uitgetekend harteloos karma dat begrepen wordt als ijzeren wetmatigheid van daden en hun gevolgen bepalen ons bestaan, maar het onbegrensde leven zelf met haar ‘scheppen uit het niets’ – deze uitdrukking is van Hisamatsu – , met grenzeloos mededogen en grenzeloos aanvaarden als diepste uiting. Vergeven is een van de wonderlijke expressies daarvan.

Laat ik beginnen met een persoonlijke herinnering aan een van die expressies. Net als het christendom heeft ook het zenboeddhisme een ritueel om schuld en boete, onmacht en toch ook bevrijding een vorm te geven. Ik heb het in zenkloosters meegemaakt aan het einde van de dag: alle monniken en leken gaan in een lange rij staan, de oudste vooraan, de jongste achteraan en onder het reciteren van een prachtige oud-boeddhistische tekst wordt er gebogen over de open handpalmen heen: loslaten. Die tekst heeft het over ons mislukken en ons falen, maar tegelijk over ons grenzeloos weten dat er in het Oorspronkelijk Gelaat redding en bevrijding is. Je zou het kunnen vergelijken met een biecht, maar er zijn uiteraard belangrijke verschillen.

Toch heb ik mij bij dit ritueel altijd een beetje ongemakkelijk gevoeld. Dit gebeuren met zijn duidelijke omliggende vorm die inderdaad aan de biecht doet denken, is namelijk enkel te duiden tegen de achtergrond van die totale ommekeer – *ashraya paravritti* heet het in het Pali: in het Engels prachtig vertaald als “*revolution of the fundamentals*” - en Boedha’s houding daarbij. Die houding komt al tot uitdrukking in zijn aanvankelijke voornemen om tegen anderen iets over die ‘ommekeer’ te zeggen. Hij wilde blijven zwijgen. Maar, zo gaat de legende: de goden vroegen hem alsnog te proberen zijn inzicht uit te dragen, het erop te wagen. De teksten laten er geen twijfel over dat hij bleef aarzelen, dat hij steeds een stemmetje bleef horen dat hem bezwoer: “kijk uit, kluizenaar, wat je nu gaat doen. Je weet niet waar je aan begint. Denk je nu werkelijk dat je ook maar iets kunt overbrengen van jouw diepste ervaring? Het woord heeft je lippen nog niet verlaten of het is al gestold tot een plaatje - de mensen hebben het al opgezet tot een ideologie. Denk je nu echt dat je de mensen iets kunt leren? Je zult het nog maar aangeduid hebben of het zal al gerecupereerd zijn tot een techniekje of een methode of een vastge vorm. Het lukt je nooit, kluizenaar. Alles wat je doet, zal je direct terugvoeren naar het domein van de illusie waaraan je dacht te kunnen ontsnappen”. Maar Boedha legt die stem het zwijgen op met een zelfbewust: “waar ik ben, kun jij niet komen”.

Uiteindelijk zegt de Boeddha ook later heel weinig over die uiteindelijke werkelijkheid. Hij zegt één keer dat “met hem alles bevrijd is”. Ook heeft hij het één keer over het “geworteld zijn van het echte leven in nirvana”. En dat is het zowat. Verder zijn al zijn toespraken vooral begaan met het vermijden van definitieve uitspraken. Is er een diepste werkelijkheid? Is die eeuwig? Zijn er goden? Wat gebeurt er na de dood? Uiteraard confronteerden zijn vele leerlingen de Boeddha met dit soort diepe, existentiële vragen. Maar hij weigerde daarop in te gaan. Waar het voor de Boeddha op aankomt, is het ervaren van de realiteit in je eigen hart.

De boeddhistische traditie is eendimensionaal gericht op het wakker worden, het ontwaken uit de illusie. Met onvermijdelijk het gevaar dat er - mét het spreken daarover en het scheppen van uitdrukkingvormen daarvoor – toch weer nieuwe plaatjes komen, waardoor het allemaal opnieuw stolt tot een statische ideologie en een dood ritueel. En dat is de kanttekening die we ook moeten durven plaatsen bij een vastomlijnd ritueel voor vergeving, zelfs als dat plaatsvindt in het boeddhisme, zelfs in een zenklooster, hoe heilzaam zo'n ritueel soms inderdaad ook kan zijn.

Freefoto.com

Terug naar de vraag waar het hier om gaat: waar en hoe komt in het boeddhisme dat bevrijdende gebeuren voor, dat wij in de christelijke traditie *vergeving* noemen? Om dit enigszins te verduidelijken wil ik allereerst wijzen op het verrassende feit, dat een eigentijdse boeddhist als Hisamatsu het bijbelse verhaal over het ‘eten van de boom van kennis’ centraal stelt als hij spreekt over onze diepste existentiële impasse. Voor hem is dit verhaal of deze mythe een van de diepste archetypische uitdrukkingen van onze menselijke staat: het stollen van de levende werkelijkheid die de ‘boom des levens’ belooft tot de dode wetmatigheid, die de ‘vrucht van de boom van kennis’ is. Een accurate lezing van deze mythe openbaart voor Hisamatsu een zeer diepe waarheid, die hij onmiddellijk verbindt met het voor deze mythe zo fundamentele begrip ‘erfzonde’ en met de vraag wat ‘zonde’ feitelijk is . Vanuit het noemen van

deze typische christelijke begrippen zonde en erfzonde in een boeddhistische context wordt het duidelijk, waarom diezelfde Hisamatsu, sprekend over het grote mededogen als diepste grond van het bestaan, ook het begrip *vergeving* hanteert. Ja, hij noemt daarbij Boeddha en God zelfs in één adem. Ik citeer hem hier uitvoerig, omdat juist deze tekst zoveel verduidelijkt over wat ik het 'vergevende hart van het boeddhisme' zou kunnen noemen:

'Het allerdiepste, meest mededogende en meest vergevende hart is Gods liefde of Boeddha's mededogen. Christenen erkennen dat God liefde is; dat het wezen van God liefde is. Er wordt zelfs gezegd dat liefde God is. Dit is heel belangrijk. Louter vanuit de ethiek is dit niet te vatten. Zonden vergeven en liefhebben voorbij alle opvattingen over goed en kwaad is iets, dat voorbij het domein van kennis en moraal valt. (...)

In het Christendom vergeeft de God van liefde de zogenaamde erfzonde. De last van alle menselijke zonde rust op de schouders van God. Omdat de menselijke conditie zo beklagenswaardig is vergeeft God ons onze zonden. Er is verzoening. Hoe open en warm is zo'n hart!"

Vandaar dat Hisamatsu ons bezweert om de liefdevolle gerichtheid op de ander, de totale betrokkenheid op de ander al vanaf de allereerste aanzet op het pad in alles mee te nemen. Anders riskeert elke religieuze weg een particuliere aangelegenheid, een privé-anekdotiek te worden. Het moet ons diepste verlangen zijn, schrijft hij, om 'een zo diep en meedogend hart te ontwikkelen als tot uitdrukking komt in de liefde van God en het mededogen van de Boeddha'. En precies hier situeert hij ook de diepste grond van 'vergeving'.

Nogmaals: vanuit het perspectief van de ratio en de ethiek valt vergoing niet te begrijpen. Hisamatsu's bede om 'te vergeven, ook daar waar vergoing onmogelijk lijkt - om lief te hebben voorbij alle opvattingen van goed en kwaad' gaat oneindig veel verder dan het terrein waar de rede en de moraal denken heersen. Vandaar ook zijn fascinatie voor het paradijsverhaal van de boom van kennis, ook wel de boom van goed en kwaad genoemd. Wat is er met de mens gebeurd? Waarom hebben wij het vermogen verloren om het diepste perspectief te zien? De raad van de Boeddha indachtig is het zinloos te vragen naar een 'waarom'. Wel moet je durven zien dat de wereld versteend is maar dat tegelijk alles weer kan stromen.

Een voorbeeldige monnik

Hisamatsu illustreert de diepste werkelijkheid van het *vergeven* vooral in zijn verwijzing naar de boeddhistische Zuivere Land-monnik Shinran. Na jaren vruchteloos zijn uiterste best te hebben gedaan om een voorbeeldige monnik te zijn, moet Shinran bekennen dat hij dat allermintst is, dat hij ten diepste verdoemd is. En toch: die diepste wanhoop gaat uiteindelijk over in een kreet van vreugde en dankbaarheid. Shinran realiseert zich plotseling dat het er helemaal niet toe doet. Luther zegt hetzelfde: *sola fide*, niet door goede daden maar enkel door geloof zijn wij verlost en gered. Die hier geponeerde absolute tegenstelling tussen 'geloof' en 'handelen' is niet helemaal terecht, maar zij geeft de felheid van het inzicht aan.

Shinran is zo totaal geraakt door dit grenzeloze perspectief van vergeven, net op het dieptepunt van zijn wanhoop waar hij geen enkele uitweg meer ziet, dat hij het uitschreeuwt van vreugde. Hij vouwt spontaan de handen en zegt dan de

wonderlijkste zaken. Eén van die uitlatingen haalt Hisamatsu instemmend aan: *'Zelfs een goed mens bereikt het Zuivere Land. Hoeveel te meer dus een slecht mens'*. Onze normale perceptie over 'goeden' en 'slechten' wordt hier door Shinran volledig op zijn kop gezet.. Wij kunnen er desnoods vrede mee hebben dat uiteindelijk zelfs een slecht mens gered wordt. Een goed mens hoeft zich dan immers helemaal geen zorgen over te maken. Niet zo bij Shinran.

Hisamatsu is zich trouwens ten zeerste bewust van het bijna blasfemische, 'immorele' karakter van zijn woorden als hij uitspreekt dat het Zuivere Land, - zeg maar: het paradijs – bij uitstek bedoeld lijkt voor de verdorvenen. En laat hier geen vergissing over bestaan, de zenboeddhist Hisamatsu die Shinran hier instemmend citeert is geen kleine jongen maar een alom gerespecteerd filosoof, geen simpele duif die boeddhistische verhaaltjes uit een primitief verleden vertelt, maar een zenvernieuwer van de eerste orde. Met vele andere boeddhisten geloofde Hisamatsu dat in de blasfemisch lijkende woorden van Shinran 'de diepte, de onmetelijkheid, de allesomvattendheid van Amida Boeddha's meedogende genade' het mooist tot uitdrukking werden gebracht.

Hoe diep dat perspectief gaat, blijkt als Hisamatsu opnieuw een oversprong naar het christendom maakt en instemmend citeert dat 'de God van liefde ook de erfzonde vergeeft. Want zo beklagenswaardig is de staat van de mens, dat God alles vergeeft'. Niet, zo beklemtoont Hisamatsu, omdat ik dat zo graag wil, omdat dat mijn dierbaarste gebed zou zijn maar omdat het zo is. Punt, uit. Ook al zullen wij dit nooit begrijpen, ook al zullen wij nooit de diepte van die vergeving kunnen peilen. Dat is verzoening. Verzoening als laatste woord, als onpeilbare genade. Het gaat er op dit vlak niet meer om iemand liefdevol in de armen te sluiten. Neen, dit hart van erbarmen is oneindig wijd en warm: niemand is uitgesloten, alles wordt opgenomen. En eigenlijk is dit alles insluitend hart van liefde de essentie van het monnik-zijn: het afstand doen van het horizontale perspectief van de exclusieve liefde die tussen twee mensen kan bestaan om zich totaal te wijden aan die verticale zuil van liefde die oneindig diep en oneindig hoog alles en iedereen draagt.

Freefoto.com

Voor iedereen, zonder uitzondering

Wat Hisamatsu hierboven vooral toelicht met beelden die voor iedereen uit de westerse religieuze traditie direct herkenbaar zijn, verwoordt hij elders op de voor hem zo karakteristieke heldere en strakke wijze van een nauwgezet formulerend zen-filosoof.

Ook deze verwoording wil ik hier naar voren brengen, omdat daarin iets wordt uitgedrukt dat aan het meest wezenlijke verschil tussen boeddhisme en christendom raakt. De hierboven geciteerde uitspraken van Hisamatsu benadrukten vooral de overeenkomst met de joods-christelijke traditie inzake vergeving. In het volgende zal het accent eerder liggen op het anders zijn van beide religies, juist inzake zo'n

fundamenteel gegeven als verlossing. Tegelijk hoop ik daarmee de eerder geciteerde woorden van Hisamatsu over vergeving in het boeddhistische perspectief op *verlossing* te plaatsen waarin ze thuishoren.

Hisamatsu stelt namelijk expliciet dat in het boeddhisme *verlossing* er voor iedereen is, niet alleen als mogelijkheid en belofte maar als absolute zekerheid verlost te *zijn*, en wel voor iedereen zonder uitzondering. In wezen zijn wij allen zonder uitzondering al verlost: “De diepste grond voor totale,ultieme verlossing is precies het feit, dat verlossing al aanwezig is in ieder van ons, zonder uitzondering”. Nogmaals: de verlossing is inherent aan ieder van ons. Alle levende wezens zonder uitzondering zijn inherent reeds verlost. Dit standpunt van algemene verlossing, aldus Hisamatsu, drukt de meest fundamentele grondhouding uit van het boeddhisme. Uiteraard zal dit nog niet zo door iedereen ervaren worden. Zolang we nog niet ontwaakt zijn tot deze zekerheid lijkt het ons – en dit is precies onze diepste illusie – dat we ‘nog niet verlost zijn’. Maar ook vanuit dit illusoire nog-niet-verlost-zijn mogen we zeker zijn dat “allen zonder uitzondering absoluut verlost *zullen* worden”.

Hisamatsu houdt daarom niet op te benadrukken dat “mensen ten diepste al verlost zijn, ‘precies zoals ze zijn’”. Ons verlost zijn op dit moment, schrijft hij letterlijk, is niets anders dan de authentieke aard van verlossing. Hiermee is het belangrijkste onderscheid tussen het boeddhisme en het christendom aangegeven en tegelijk het wezen van vergeving in een nog grootser perspectief geplaatst..

Het centrum van de wereld

Tenslotte wil ik nog een ander belangrijk punt noemen. Hisamatsu plaatst dit alles pal in het centrum van de wereld en de geschiedenis. Hij voegt daarmee letterlijk een nieuw hoofdstuk toe aan het boeddhisme, dat nooit veel op had met de geschiedenis en de waan van de dag. De aandacht ging vooral uit naar nirvana als uitdoving van alle illusies, en niet in de laatste plaats van de illusie die ‘geschiedenis’ heet . Hisamatsu vult dit eenzijdige perspectief van het *sub specie aeternitatis* aan met een onvoorwaardelijk staan in de geschiedenis, hoe zwaar en onoplosbaar de problemen ook lijken, hoe zinloos en onmogelijk ons handelen ook lijkt in het licht van de ondraaglijke last waarmee zij ons confronteert. En Hisamatsu’s stem krijgt hier de granieten klank van de oudtestamentische profeten: wij kunnen alleen maar verder gaan. Want ‘de tranen zullen worden gedroogd’; aan die diepste autonomie en vrijheid van de mens is geen grens; het *scheppen uit het niets* dat zich aan ons en door ons voordoet, gaat grenzeloos door. Hier doorbreekt Hisamatsu opnieuw de grenzen van het ethisch mogelijke, het menselijk voorstelbare. En daar gaat de zenweg om: dat je verder gaat, dat je alle plaatjes waar het goed bij verwijlen lijkt, radicaal achter je laat. “Hoe talloos de levende wezens ook zijn, ik leg de gelofte af ze allemaal te bevrijden”. Dat is van een uiterste radicaliteit, dat is voorbij wat wij ons kunnen voorstellen. Het is tegelijk de zekerheid dat zoiets werkelijkheid wordt, dat dat reëler is dan de realiteit zoals die zich aan onze ogen opdringt. Diezelfde uiterste radicaliteit is uiteindelijk de kern van vergeving, een vergeving die niet zomaar een vrij te kiezen mogelijkheid zou zijn maar die een onontkoombare zekerheid is.

Dank aan Geert Mortier voor het omwerken van mijn lezing tot een te publiceren tekst..

Ton Lathouwers